

Operaatio ”Stella Polaris” ja hieno 70-vuotisjuhla

Jari Jussila, OH2BU/OH7RF
oh2bu@oh3ac.fi

Mikä on ”Operaatio Stella Polaris”?

Vuonna 1943 Suomen sodanjohdossa oltiin yhtä vakuuttuneempia siitä, että sota tulee päättymään Saksan tappioon. Uhkakuvaan liittyi näkemys, että Neuvostoliitto tulisi ennen pitkää miehittämään Baltian maiden tapaan myös Suomen. Sekä puolustusvoimien että muiden isänmaallisten piirien joukossa haluttiin valmistautua miehityksen varalta sissisotaan. Tämä piti turvata suojelekuntapiireittäin tapahtuneella aseiden ja muunkin tarvittavan materiaalin - myös osin viestintävälineiden - kätkenä. Sissitoimintaan tarvittaisiin nimenomaan kaikkialla maassa olevia varastoja sekä paikalliset olot tunteva johto. Syntyi ns. asekatkenta, josta sittemmin pääosin taannehtivilla lailla tuomittiin lähes 1500 henkilöä.

Stella Polaris (suomeksi Pohjantähti) oli asekatkennan pikkuveli. Toisin kun asekatkennässä, tiedustelujohto - tiedustelupäällikkö Aladär Paasonen ja eversti Reino Hallamaa - katsoi että tiedustelun henkilöstön kannalta olisi turvallisinta siirtyä pois Suomesta ja samalla myös siirtää kaikki arkistot ja laitteet pois mahdollisen miehittäjän alta. Tiedustelujohto ei halunnut, että vihollinen tulisi tietämään kuinka hyvin sen sotilaallista viestiliikennettä oli pystytty seuraamaan ja avaamaan salakirjoitettuja sanomia. On arvioitu, että sodan loppuvaiheessa noin 80 % vihollisen salatuista sanomista pystyttiin avaamaan.

Valmistelut alkavat

Stella Polariksen valmistelut alkoivat hiljaisuudessa maaliskuussa 1944. Salaisissa neuvotteluissa Ruotsi kuitenkin suhtautui täysin kielteisesti hankkeeseen. Kesäkuussa 1944 alkanut Neuvostoliiton suurhyökkäys muutti kuitenkin tilannetta ja painostus saada Ruotsi hyväksymään tiedusteluhenkilöstön ja materiaalin siirto voimistui. Myös Ruotsin oma tiedustelu alkoi kiinnostua pätevästä henkilökunnasta ja korkealuokkaiseksi tiedetystä materiaalista.

Kesäkuussa 1944 oli jo etsitty länsirannikolta, lähinnä Kaskisten ja Närpiön seudulta rauhallista satamaa ja jopa lähetetty valmiiksi asiakirjoja Kaskisiin.

Kun aselepo oli 4.9.1944 solmittu, Hallamaa antoi käskyn valmistautua siirtymiseen Ruotsiin. Kun syyskuun lopulla tulivat ensimmäiset ennakkotiedot rauhan ehdoista, johon kuului mm. Porkkalan alueen vuokraaminen Neuvostoliitolle, miehityksen todennäköisyyttä pidettiin erittäin suurena.

Paniikki vei 750 henkeä yön sydännä Ruotsiin!

Ruotsiin siirtyi 21.-24.9.1944 lopulta noin 750 henkilöä. Väen määrä paisui suureksi koska väki lähti ”pakoon” perheineen ja lapsineen. Laivat, S/S Maininki, S/S Georg ja S/S Osmo lähtivät rediltä Närpiön Nämpräsins sataman edustalta Ruotsin Härnösandiin ja samanaikaisesti Udestakaupungista lähti S/S Lokki Gävleén.

Ruotsalaisille 750 hengen, yli 300 asiakirjalaatikon ja muun materiaalin saapuminen oli yllätys. Ruotsalaiset odottivat pääasiassa pientä ryhmää ydintiedustelijoita. Hyvin pian selvisi, että salaisuudessa pidettyjä neuvotteluita ei juurikaan oltu dokumentoitu ja osapuolilla oli hyvinkin eri käsitys siirtyvän henkilöstön ja materiaalin määrästä. Neuvottelijat olivat puhuneet ja sopineet ”toistensa läpi.” Ruotsi pelkäsi puolueetto-

Ben, OH6PA; teki valtavan työn radiolaitteen näyttelyn kokoamisessa ja esittelyssä

muuttansa ja suhteitaan Neuvostoliittoon. Toisaalta Suomen tiedustelun henkilöstössä syntyi paniikki päästä pois Suomesta ja moni lähti matkalle vain pelon ajamana.

Ruotsalaiset ratkaisivat asian käsittelemällä suomalaisia pakolaisina. Kalusto ja muu materiaali otettiin Ruotsin tiedustelun, FRA:n, haltuun. FRA oli kylläkin koko ajan hyvin tietoinen mm. saapuvien lukumäärästä, kuten hyvän tiedustelun tuleekin olla. (FRA, ”Försvars radioanstalt” vastaa Ruotsin signaalitiedustelusta)

Hiljainen paluumuutto

Suurin osa Ruotsiin lähteneistä palasi pikkuhiljaa takaisin Suomeen kun miehityksen pelko ja paniikki alkoivat hälventyä. Paluu tapahtui pienissä ryhmissä pääasiassa Tornion kautta. Ruotsin FRA:n palkkalistoille siirtyi kuitenkin kymmeniä kokeneita tiedustelijoita, jotka perheineen saivat ruotsalaiset nimet ja jopa syntymäaikoja muutettiin. Koston pelossa osa näistä asiakirjoista on edelleen salaisia vaikkakin vuonna 2014suuri osa Ruotsin arkistoista tuli julki-siksi. Ruotsiin siirretystä materiaalista on hyvinkin ristiriitaista tietoa. Materiaalia kerrotaan poltetun mutta mikrofilmejä ja niiden kopioita löytyy edelleen mm. Yhdysvaltojen arkistoista.

Stella Polariksesta on kirjoitettu monta kirjaa ja myös netistä esim. sivulta <http://www.pkymasehist.fi/radtied.html> löytyy perustietoa operaatiosta.

Stella Polaris on myös radioamatöörien historiaa

On hyvä muistaa, että Suomen sodanaikaisessa radiotiedustelussa olivat mukana käytännössä kaikki sen aikaiset radioamatöörit. Myös Stella Polaris -laivoilla oli mukana useita radioamatöörejä. Radioamatöörien merkitystä ei radiotiedustelun kehityksessä voida vähätellä. Reino Hallamaa mm. värväsi joukkoihinsa 51 radioamatööriä ja harjoitteli itsekkin ennen sotia radioliikennettä radioamatööritajuuksilla.

Stella Polaris yhdistys perustetaan 2012

Historiallisyhdistys Stella Polaris ry:n perustava kokous pidettiin 18.1.2012 historiallisella paikalla, Närpiön Finbyn rauta-

teiasemalla. Paikalla, jonne pakolaiset saapuivat ympäri Suomea. Kristiinankaupunkiin rekisteröidyn yhdistyksen puheenjohtajana on alusta saakka toiminut kouluneuvos, majuri Per-Elof Boström ja varapuheenjohtajana Ben, OH6PA.

Yhdistys on järjestänyt runsaasti esitelmiä ja luentoja ja jopa Stella Polaris-matkalla olleiden kesäpäiviä. Tilaisuuksia on myös videoita ja lähetetty televisio-kanavilla. Yhdistys on tehnyt myös ryhmämatkoja Ruotsiin ja tutustunut paikallisiin arkistoihin. Yhdistyksen toiminnasta on julkaistu useita artikkeleita.

Sydbottens Sexor - Suupohjan Kuutoset r.f, OH6AR; saanut Viestintävirastolta kutsun OI6SP, jolla on oltu Stella Polarisvuospäivänä ja tapahtumissa äänessä.

Stella Polaris 70-vuotisjuhla

Stella Polaris 70-vuotisjuhla oli yhdistyksen aktiivisen toiminnan ensimmäinen suuri haaste! Ja haasteesta yhdistys selviytyi arvosanalla 10+! Järjestelyt hiipoivat täydellisyyttä sekä juhlallisuudessaan että asiallisuudessaan. Juhlallisuudet ajoittuivat peräti neljälle päivälle – torstaista sunnuntaille – ja kolmelle paikakunnalle: Kristiinankaupunki, Kaskinen ja Närpiö.

Torstain ohjelma käsitti kahden aihetta läheltä käsittävän elokuvan esityksen Kristiinankaupungissa. Perjantaina oli vastaavasti seppelleenlasku sankarihaudalle Kaskisissa ja muistotilaisuus Kaskisten kirkossa sekä yhdistyksen kunniajäsenen, historioitsija, professori Pekka Visurin kaksi luentoa sodan ja väli rauhan aiheista.

Sunnuntaina jatkettiin seminaarilla ja esitelmillä Finbyn asemalla sekä juhla-jumalanpalveluksella.

Juhlava ja monipuolinen lauantain muistojuhla

Juhlan ehdoton pääpäivä oli lauantai. Luennot alkoivat jo aamulla Finbyn asemalla Anteron, OH1KW; esitelmällä ”Kyynelradion kehityksestä ja käytöstä” ja Jyrin, OH7JP; katsauksella radioamatöörien kriisiviestinnän menneisyyteen ja tulevaisuuteen. Entisöidyn Finbyn aseman sali oli tupaten täynnä ja vajaan sadan kuulijan joukosta varmaan puolet oli radioamatöörejä.

Radionäyttely

Radioamatöörien kannalta ehkä odotetuin tapahtuma oli Ben’in, OH6PA; Närpiön Finbyn aseman makasiiniin keräämä historiallinen ja hieno radiolaitenäyttely.

Näyttely oli elävöitetty myös sodanaikaisilla aseilla ym.

Sen veroista ei tässä maassa ole aiemmin nähty edes, jos tarkastellaan kahden merkittävimmän museon, valtakunnallisen Lahden Radio- ja tv-museon tai Kouvolan Sotilasradiomuseon tarjontaa. Varsinaisten radiolaitteiden lisäksi rekvisiittana oli historiallisia aseita, sodan aikainen häikäpönttöauto sekä runsaasti asiaan liittyvää kirjallisuutta, tutkimuksia ja videoita sekä äänitteitä. Huolellinen jaansiokkaasti tehty keruu, esillepano ja esittely saivat varauksettomat onnittelet ja kiitokset.

Radiolaitenäyttelyssä oli 70 vanhaa radiota. Ne oli lainattu paitsi Ben’in ja Sydbottens Sexor - Suupohjan Kuutoset r.f., OH6AR; omilta hyllyiltä myös Petäjäveden, Kurikan ja Kouvolan Radiomuseoista sekä yksityisiltä radioamatööreiltä: Sture, OH6TR; Antero, OH1KW; Pekka, OH2ZY; Lasse, OH0RJ; Dani, OH6LYL; Per Lytz, Charlie Nyberg, Jan Anders Hannus ja Håkan Bergström, SM0WSL.

Koko näytteillä olleen esineistön listaaminen veisi tässä liikaa tilaa, mutta hyvän kuvan saa listan alkupäästä vanhimpien laitteiden osalta, pelkkiä Kyynel-radioita oli esillä peräti kuusi kappaletta!

1918: Kenttäpuhelin
 1923: Philips radio
 1926: Philips anodiaggregaatti
 1927: Telefunken radio T9
 1930: Hell-kirjoitin ja tulliveneen radio
 1933: Puhelinkeskus
 1936: RB VRGZA; Halv 6PK; 6PK; RSM

1937: Suojeluskuntaradio (Vaasa)
 1939: Kyynel M4; unkarilainen Telefunken Halja; BC-348; Hagenuck -vastaanotin sekä 10W Br/39

1940: Kyynel M5; Hallicrafters, Kukko-piili VRKH; 22W-Br /40 sekä RS
 1941: Kyynel M7; Kyynel M10, VRGKA; RCAAR-88.D; Severi sekä Sever
 1942: RA 100, RA110, VRLKB; VRFKC Raili, käsiradio Kaisa sekä FUG 10
 1943: Kyynel M11X, Korsuradio, R1155, BC 624 – 625, vastaanotin 10W-KW/M43, FUG 16 sekä VREHB

Laitteiden armottoman keräämisen lisäksi talkooporukka oli rakentanut vanhan asemamakasiinin seinä kiertämään käytännölliset hyllyt kolmessa tasossa. Jokaisen laitteen kohdalle oli lisäksi tehty tietolappu, josta näki mikä laite oli ja miltä vuodelta. Ben’in, OH6PA; näyttelyn valmistamiseen, materiaalin keruuseen ym. käyttämä aika oli satoja tunteja!

Radiokalustonäyttelyä kävi katsomassa jo lauantaina arviolta 400 vierasta ja seuraavana päivänä yli 200 henkeä. Lisäksi sekä Ruotsista että Saksasta oleville ryhmille järjestettiin tutustuminen vielä seuraavalla viikolla. Lähes koko päivän Ben esitteli – vuoroin ruotsiksi, vuoroin suomeksi - hylly hyllyltä, laite laitteelta esineistöä. Useimmista laitteista löytyi myös tarina, joka elävöitti kuuntelijoille niiden taustaa ja merkitystä ja sai kuulijan mielen kuulemaan Kyynel-radion uikutuvan äänen vihollisen metsän keskeltä. Sääli, että hieno näyttely purettiin muutaman viikon jälkeen ja esineet palautettiin omistajilleen.

Radiolaitenäyttelyn esineitä. Oikealla alhaalla maineekkaat Kyynel-radiot

Finbyn kyläyhdistys oli hoitanut mainiosti myös vieraiden muonituksen. Kahdesta eri teltasta sai pikkurahalla hernekeittoa ja pannaria sekä makkaraa kaikkinen tykötarpeineen. Myös aamupuuroa oli tarjolla yöpyjille ja varhaisille vieraille. Vieraiden viihtymiseen ja juhlan onnistumiseen oli todella kiinnitetty huomiota aivan pieniä yksityiskohtia myöten.

Timo, OH6FMG; järjesti paikalle Cramon nostolavan, jolla WRTC HF-antenni nostettiin 27 metriin. Nosturin kaukoohjauksella antenni kääntyi kaikkiin suuntiin. Radioamatööriasemia, kaikki tietenkin tunnuksella OI6SP; oli kolmessa paikassa.

Juhlava muistojuhla

Tapahtuman päättilaisuus oli Närpiön ammattikoululla pidetty muistojuhla. Muistojuhlan juhlapuhuja oli prikaatinkenraali evp. Asko Kilpinen. Sinänsä kolutusta Stella Polaris-aiheesta hän johdatti hyvinkin päivänpolttavia näkemyksiä tämän päivän maailmanpolitiikkaan.

Prikaatinkenraali evp. Asko Kilpinen on mm. Jääkärisäätiön puheenjohtaja ja tuntee entisen Vaasan sotilasläänin komentajana paikallista sotilashistoriaa.

Kaksikielisessä vuoropuheessa, jossa juhlapukuinen yleisö sai myös nauraa, tultiin hyvin lähelle Stella Polaris -yhdistyksen tunnuslausetta: ”Ne, jotka eivät muista historiaa, ovat tuomittuja toistamaan sitä”. (George Santayana 1863–1952)

Juhlan erityispuhujana oli Pertti Hänninen, joka oli pieni lapsi matkustaessaan 75 vuotta sitten Stella Polaris -laivalla Ruotsiin. Hänen vanhempinsa jäätyä asumaan vakituisesti Tukholmaan, hänestä varttui aito Ruotsin kansalainen. Mutta niin kuin monelle muullekin on käynyt, hän eläkkeelle päästyään kiinnostui vanhempiansa historiasta ja siitä, miten hänestä, suomalaisnimisestä, oli tullut Ruotsin kansalainen. Pertti on kolmuntuhatta vuotta vanha arkistoja ja vielä monesti törmännyt ”Hemlig” -leimaan asiakirjojen kannessa. Yksi kerrallaan hän on saanut useimmat vanhat asiakirjat julkisiksi tai ainakin tutkijoiden käyttöön.

Tätä kautta Stella Polariksen historiasta on tullut esiin uusia piirteitä ja seikkoja vaikka samalla on hyväksyttävä että aivan

koko totuutta ei ehkä koskaan saada selville. Samalla myös ”stellisten” lapset ovat kiinnostuneet kaivamaan historiaa.

Muistojuhlaan kerääntyneet vajaa sata juhlavierasta saivat kokea ainutlaatuisen, toisaalta haikean mutta ehdottoman isänmaallisen muistotilaisuuden.

Sepeleenlasku

Muistojuhlan jälkeen laskettiin vielä sepele Stella Polaris -muistokivelle. Juhlavassa tilaisuudessa vastasi musiikista, niin kuin myös muistojuhlassa, Laivas-ton soittokunta.

Stella Polariksen muistokivi sijaitsee laivojen lähtöpaikalla Närpiön Nämpnäsissä. Kivessä on laatta, jossa lukee: ”Stella Polaris här i sept 1944 'Frihet är det bästa ting som sökas kan all världen kring.

Historiallisyhdistys Stella Polaris ry tekee arvokasta työtä muistuttamalla meitä radioamatöörejä myös meidän harrasteemme historiasta.

Stella Polaris-juhla ja muita videoita

Juhani, OH2MD: kuvasi Stella Polaris-juhlan näyttelyn avajaiset sekä Ben'in, OH6PA; näyttelyn esittelyn. Linkin 22 minuutin pituiseen videoon sekä muihin asiaan liittyviin videoihin, joilla on vapaa käyttöoikeus löydät helpolla osoitteella: www.oh3ac.fi/stella_polaris.html

Onneksi olkoon Stella Polaris -yhdistykselle ja Suupohjan Kuutosille, OH6AR ja heitä avustaneelle lähes koko Etelä-Pohjanmaan hamikansalle hienosta työstä ja tilaisuudesta.

Kiitos valokuvista Stella Polaris yhdistys, Per-Elof Boström ja Ben, OH6PA; sekä artikkelin asiatarkastuksesta Antero, OH1KW; Kari, OH1UH; ja Ben, OH6PA.

Timo, OH6FMG; asensi WRTC-biimin 27 metrin korkeuteen rakennusnosturilla Närpiön aseman pihalle. Koko masto kääntyi nosturin kauko-ohjaimella.